

DÜNYADA VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE AĞIZ ÇALIŞMALARI VE YÖNTEMLER*

*Ahmet ADIGÜZEL***

ÖZET

Türkiye Türkçesinin önemli dil alanlarından biri de ağızlardır. Ağız çalışmaları, sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi açısından dil özelliklerini verdiği gibi söz varlığına ilişkin doyurucu bilgiler de içerir. Ağız çalışmalarında üslup, biçim, iç tutarlılık, kaynak kullanımı, atif sistemi, güncel bilimsel veriler...gibi metotlar kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinin konuşulduğu birçok yerde bunların çeşitli yönleri üzerinde ciddi çalışmalar yapılmıştır. Ne yazık ki, yapılan bu önemli ve değerli çalışmalarda izlenen metotlara ilişkin bir takım sorunlar bulunmaktadır. Bunlar çalışmanın ilk safhasını oluşturan derlemelerden diğer tüm safhaları da içine alan sorunlardır. Bu sorunların başında standartsızlık ve yöntemsizlik gelmektedir. Bundan ötürü Türkiye Türkçesinde yapılan ağız çalışmalarında bir birlik sağlanamamıştır. Ağız çalışmaları: ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz dizimi açısından özelliklerini verdiği gibi söz varlığına ilişkin artzamanlı ve eşzamanlı önemli bilgileri de içermektedir. Ağız araştırmaları, dil bilimi alanında en zor çalışmaların yapıldığı bir dil bilim alt dalıdır. Bu yazıda genel olarak ağız çalışmalarının önemi ve gerekliliğine değinilecek ve bu önemli araştırmalarda izlenen metot sorunları irdelenecektir. Ağız araştırmalarında etnik yapı mutlaka dikkate alınmalı bu konuda tarihten tarihçilerden ve arşiv çalışmalarından yararlanılmalı, coğrafyanın siyasi bölünmesinden ziyade etnik yapısı ve konusu daha önemlidir. Gerçekten ağızların etnik yapısı ve konusu çok önemli bir konu, Oğuz ve Oğuz dışı Türk unsuru dışında, dil özellikleri de Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunmaktadır. Bu makalemizde, Batı Türkçesinin Anadolu lehçesinin ağızlarından yapılan derlemeler ve önemli, ciddi ve yaralı dilbilim unsurlarını barındıran bu derlemeler üzerine yapılan dilbilim çalışmalarını irdelerek yöntem sorunlarını tespit etmeye çalıştık. Türk dili ve özellikle Oğuz lehçesi için çok değerli ve yaralı olabilecek ağız çalışmalarında izlenebilecek metotlara yüzeysel de olsa değinmeye ve ağız çalışmalarının amaç-sonuçlarına bir perspektif oluşturmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ağız araştırmaları, atlas, lehçeler, yöre

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Girne Amerikan Üniversitesi, Yeni Türk Dili, El-mek: aadiguzel@hotmail.com

WORKS OF DIALECT AND METHODS IN TURKISH AND IN THE WORLD

ABSTRACT

Dialect is one of important language fields of Turkish in Turkey. Works of dialect include not only satisfied information but also functions of language such as phonetics, morphology and syntax. It is used methods such as styl, manner coherence, usage of source Works in many places about Turkish dialects. Unfortunalty, there are a lot of problems about the follow methods. These problems take place in first sections and the others. So there is no any cooperation in Works of Turkish dialects. Works of dialects include phonetics, morphology, syntax forms and important informations about diachronic, synchronic.

Works of dialect are one of the most diffucult work in fields of linguistic which is barnch of linguistic. It will be menitoned about the follow methods in this writting. Definitely, ethnic structure most be take into consideration and in this subject it should be benefit from historians and Works of archives. Ethnic structure more important than geographical region. Ethnic structure of dialet is really a very important subject. Features of languages have been apart from Oğuz dialect in Turkey. In this article, I tried to make by examining dialect of West Turkish language. I also tried to Show Works of linguistic. I mentioned about Turkish language and its features and especially dialect of Oğuz as well. These dialects are very useful and important in Turkish language. I tried yo make as a perspective its aim and results.

Key Words: The search of dialect, atlas, dialects, region

Dünyada ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları ve Yöntemler

Ağız araştırmaları, dil bilimi alanında en zor çalışmaların yapıldığı bir alt alandır. Derleme tekniklerinin bilinmesi, metin derlenecek yer ve kişilerin tespiti, araçların temini, metnin derlenmesi, bant kayıtlarının çözümlenmesi ve transkripsiyonun yapılarak metnin oluşturulması... gibi çok çeşitli çalışmaları içine alan ağız araştırmalarının pek çok zorluğu vardır (Öçalan, Tuncer Gülensoy Hatıra sayısı 2006/1).

Dünyada bilinen ilk ağız atlaslarının XIX. yüzyılın sonlarında Avrupa'da başladığı bilinmektedir. 1876 yılında Almanlar "Alman Dil Atlası", 1902 yılında Fransızlar "Fransız Dil Atlası" yayınlamaya başlarlar. Farklı yöntemlerle yapılan ağız araştırmaları çeşitli sebeplerden ötürü eleştiri aldı. Hem G. Wenker'in yöntemi hem de J. Gillerion (Edmand)'ın yöntemi yetersiz bulundu. G. Wenker, ülkede ilkokul bulunan yaklaşık 50 bin yerleşim yerini önemli ses ve biçim özelliklerini yansıtabilecek 40 kısa cümle gönderir ve bir tür anket yoluyla bu cümlelerin, o bölgenin söyleyiş özelliklerine göre yazılmasını ister. Öğretmenler tarafından bu cümleler, yerel söyleyişlere çevrilir (Buluç, 1946:176). G. Wenker daha sonra elde edilen verilere dayanarak ağızları belirleyen haritaları hazırlar (Aksan, 1990:142). Fransızlarda ise J. Gillerion ve öğrencisi E. Edmon, G. Wanker'in oluşturduğu soru listeleriyle yetinmeyip, "vasıtasız metot" u kullandılar. Onlar, uzmanlar yardımıyla 639 yerde ses ve biçim bilgisi bakımından önemli olan kısa cümlelerden başka ağızların söz varlığından yararlanma yoluna gittiler J. Gillerion ve E. Edmont, 1902'de Fransız Dil

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Atlası'nın ilk 50 haritasını yayınladılar, eser tamamlandığında bir milyondan fazla dil şekli ile 1920 haritayı kapsıyordu (Buluç, 1946:178).

Bu iki yöntemin eleştirilme nedenleri farklıydı. Alman Dil Atlası'nın verileri sahada uzman olmayan kişilerce toplanması, çalışmanın önemini gölgelemesiyle; nicelik olarak daha az yerden derleme yapılması Fransız Dil Atlası da lokal ve yetersiz görüldü.1958'de başlayan Azerbaycan Türkçesinin Ağız Atlası, 17 yıl zarfında tamamlanmıştır. Türk dünyasının tamamlanan en önemli ağız atlasıdır. Tatar Türkçesinin Ağız Atlası 1989 yılında Kazan'da yayınlanmıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında yüzyılı aşkın bir süredir, önemli çalışmalar yapılmaktadır. Buna rağmen bu alanla ilgili hâlâ birçok sorun bulunmaktadır. Bu sorunlara değinmeden önce Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları tarihçesine göz atmakta fayda mülâhaza ediyoruz.

Türkiye'deki ağız araştırmaları ile ilgili ilk yayın V.A Maksimov tarafından yapılmıştır. Bu çalışma 1867 yılında St. Petersburg'da basılmış olan *Opit izsledovanija tyurskich dialektov v Chudave digare-i Karamanii'*dir. Bunu J. Thury, I. Konos, M. Hartmann, K. Foy, V Pisarev, L. Bonelli F. Giese, F. Vincze'nin çalışmaları takip etmiştir. Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının ilk olmaktan öteye bir kıymeti harbiyesi bulunmamaktadır. Bu araştırmalardan yola çıkan Polonyalı Türklük bilimci Tadeusz Kowaleski (1894-1940) Anadolu ve Rumeli ağızlarının genel yapısını değerlendiren bir makale yazmıştır (Korkmaz, 1995: 200). Anadolu ağızları ile ilgili derleme yayınları ciddî olarak Finli Türklük bilimci Arvo Martti Oktavianus Rösönen (1893-1976) ile başlar.1925 yılında Karadeniz çevresinde ağız çalışmalarına başlayan Rösönen, 1932-1942 yılları arasında orta Anadolu bölgesinde (Sivas, Yozgat, Ankara ve Konya) yaptığı derlemelerle bu alandaki çalışmalarını sürdürmüştür (Eren, 1998: 279). Bu derlemeler, salt ağız araştırmasını amaçladığı için Anadolu ağızları ile ilgili yukarıda adı geçen çalışmalara göre daha ciddî olmuştur. Bu olumlu özellikleri yanında kaynak kişilerin seçimi ve bunlardan kaynaklanan olumsuzluklar da söz konusudur (Korkmaz, 1995:200).

12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dilini Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuyla birlikte Türk dili ile ilgili önemli, yararlı ve ciddî çalışmalar başladı, dil problemleri gündeme alındı. Tanzimat fermanından sonra, başlayan dil hareketleri, özellikle Şinasi'nin Türkçeye ilgili çalışmaları ve teknikleri, meşrutiyet yıllarındaki dil tartışmaları ile kabul görmüştür. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, Türkçeyi bir kültür ve bilim dili yapmak için önemli ve somut adımlar atıldı ve Türkçeye kurumsal bir kimlik kazandırıldı. Yukarıda da değindiğimiz gibi Anadolu ağızlarıyla ilgili çalışmaların tarihi geçmişi çok eskilere uzanmamaktadır. Yani Avrupa ağız araştırmaları gibi 150-200 yıllık bir geçmişe sahip değiliz, yapılan ilk çalışmalarda batılı bilim insanlarının yaptığı yerel ve sınırlı çalışmalardır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde birkaç yabancı bilim adamlarının bazı şehir ve kasaba ağızlarıyla ilgili küçük araştırmalarını bu konuda yapılmış ilk çalışmalar içinde görmekteyiz. Türkiye'deki bilimsel ağız çalışmaları, Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden ilk 25 yıl içerisinde Ahmet Caferoğlu'nun çalışmalarıyla başlamış ve uzun yıllar onun önderliğinde devam etmiştir (Gülensoy, 1999: 16).

Caferoğlu'ndan sonra Zeynep Korkmaz'ın Anadolu ağızları üzerinde önemli ve yararlı çalışmaları bulunmaktadır. Korkmaz'ın çalışmaları daha metodik ve geliştirilmiş sistemle yapılmıştır. 1970'li yıllardan sonra Anadolu ağızları araştırmaları hem nitelik hem de nicelik bakımında çok önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Sadettin Buluç, Selahattin Olcay, Turgut Günay, Ahmet B. Ercilasun, Tuncer Gülensoy, Hamza Zülfikar, Efrasiyap Gemalmaz, Ahmet Buran, Nuri Yüce, Paki Küçüker, Ahmet Günşen, Sadi H. Nakiboğlu, Ayşe Kılıç, Hülya Pilâncı, Mukim Sağır, Leyla Karahan, Nurettin Demir, Erdoğan Boz, Ali Akar, Muharrem Öçalan ve adını sayamadığımız başka dilcilerin gerek kendi çalışmalarıyla gerekse yönettikleri yüksek lisans ve doktora çalışmalarıyla oldukça yol alınmışsa da ağız çalışmalarının daha birçok problemleri bulunmaktadır.

Batı Türkçesinin Anadolu lehçesinin ağızları üzerine yapılan çalışmalara gelince bunların da amaçlarına göre üç ana dalda toplayabiliriz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9Summer 2013

1-Halk edebiyatı araştırıcıların da katıldığı derleme alışmaları

2-Ağızlarda birini veya birkaçını tek tek alarak araştıran alışmalar

3-Ağızlarda dilbilimi sorunlarından birini, birkaçını veya bütünü karşılaştırmalı olarak inceleyen alışmalar...

Anadolu ağızları üzerine yapılmış çeşitli niteliklerdeki sayıları yüzleri aşan birçok çalışma olmasına rağmen çeşitli nedenlerle araştırma konularının gelişi güzel seçilmesi, en azından bütün Anadolu'yu kapsayacak araştırma, program ve planlarının yapılmamış olması, ağızlar üzerine tek tek yapılan araştırmaların yol ve işaret birliğinden uzak oluşları, bu alanda da günümüze kadar doldurulamamış boşlukların oluşmasına yol açmış; günümüzün modern lehçe biliminin amaç edildiği, dil araştırıcıların başlıca kaynaklarından olan ağız sözlükleri ve dil haritaları henüz yapılmamıştır (Gemalmaz, 1999: 11).

Türkiye bir Oğuz boyları ülkesidir. Ancak Türkiye coğrafyasına Oğuzların dışında birçok Türk boyu gelip yerleşmiştir. Oğuz boyları arasındaki ağız farklılıkları, Oğuz boyları ile Oğuz olmayan Türk unsurları arasındaki ağız ve lehçe arasındaki farklılıkları ile yerleşme tarihindeki farklılıklar, Türkiye'deki ağız ayrılıklarının temel sebebi olarak gösterilebilir. Elbette Türkiye coğrafyasında yaşayan bir kısım mahalli diller ile Arapça ve Farsça gibi hâkim kültür dillerinin etkisini ve katkısını da göz ardı etmemek gerekir. Türkiye Türkçesi ağızlarının kaynağındaki bu çok renkliliğe, i ve dış güçler ile mecburî iskân sonucundan meydana gelen karışıp kaynaşmalar da eklenince, ağız bölgelerinin belirlenmesi ve etnik grupların coğrafi dağılımının tespit edilmesi, oldukça zorlaşmaktadır. Bütün bu zorluklara rağmen yapılabilecek Őeyler vardır ve bunlar zaman geçirilmeden yapılmalıdır. Düşünceler, kelimeleri ses boyutuyla ifade eder, anlatılır. Ancak düşüncenin Őekillenmesini sağlayan, niteliklerini, boyutlarını ve sınırlarını belirleyen, kavram alanlarıdır. Kelime-kavram ve kavram alanı ilişkisi doğru kurulamadığı zaman, düşüncede karışıklıklar, belirsizlikler ve yetersizlikler ortaya çıkar. Tabii'dir ki, düşüncedeki bu yanlışlıkta ortaya konan eylemin, yapılan için, yanlış veya eksik olması sonucunu doğuracaktır (Buran, 1999: 90).

Ağız alışmalarıyla Türkiye Türkçesi tarihsel gelişmesinin izlerine rastlandığı gibi başka Türk lehçeleri ve ağızları, hatta Türk dilini etkileyen Anadolu'daki yerli dillerin özellikleri de bulunabilir. Her sözcüğün bir tarihsel gelişimin, bir de ses değişimlerin olduğu göz önünde bulundurulmaktadır. Biçim bilim, ses bilim ve anlam bilim ölçütleri bunun müşahhas göstergeleridir. Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları sahasında, çözüm bekleyen sorunlarda biri de ağız araştırmalarının tarihi devirlerle olan bağlantısıdır. Yani bu coğrafyada farklılık gösteren veya birbirine karışan farklı karakteristik ağız özelliklerinin nerelerden kaynaklandığı, bu farklılıkların tarihî devirlerde, hangi temellere dayandırılabilirdir. Anadolu ve Rumeli ağızlarından birbirinden farklı gruplar oluşturarak böyle önemli ayrılıkların bulunması, Őüphesiz öncelikle Anadolu ve Rumeli'yi yurt tutan çeşitli Türk boyları arasında başlangıçtan beri var olan ağız ayrılıklarından ileri gelmektedir (Korkmaz, 1999: 65). Bilindiği gibi Anadolu bölgesi XI-XIII. yüzyıllar arasındaki sürekli göerle bir Oğuz ülkesi haline gelmiştir. Tarihî kaynakların verdiği bilgilere ve bu konuda yapılan araştırma sonuçlarına göre, Anadolu'nun fetih ve iskânına 24 Oğuz boyundan 23 'ü katılmıştır (Sümer, 1992: 173). Őimdiye kadar yapılan dil tasniflerinin en ayrıntılı ve dikkatlisi Leyla Hanım'ın yaptığı tasniftir.

Dilleri ve ağızları sınıflandırmada temel ölçütleri başında ses bilgisi özellikleri gelmektedir. Daha sonrada biçimsel ölçütler kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarını sınıflandırılmasında bu iki ölçüt dışında çeşitli dilsel düzeylerle ilgili ölçütler de kullanılmıştır. Bugün anladığımız anlamda ağız çalışmaları dilin alt grubu olarak tanımlayabileceğimiz ağızların ses, Şekil ve cümle alanındaki özelliklerini inceleyen, belirleyen ve sınıflandıran bir bilim dalıdır

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

(Gürsoy-Naskalin, 2000: 17). Ağız çalışmaları yapılırken: dil bilim, insan bilim, coğrafya, tarih, sosyolengüistik ve halk edebiyatı gibi çeşitli disiplinlerden yardım alınabilir.

Derleme Çalışmalarında İzlenen Metotlar

Ağız çalışmaları aracılığıyla yapılan derleme çalışmaları dilin zenginliğini ve güzelliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu derleme çalışmaları ayrıca halk bilimi, tarih, dil tarihi... gibi disiplinler için de kaynak niteliği göstermektedir. Kültürel ve tarihi değerlere sahip metinlerdir.

Ağız çalışmalarında yapılacak olan derlemeler için özellikle çevreyle iletişimin az olduğu ve teknoloji yoksunu köy ve kasaba gibi ağız özelliğini nispeten daha iyi korumuş yerleşim birimleri tercih edilmelidir. Derlemenin yapıldığı il veya yörenin her yerleşim birimine ulaşmaya ne zaman ne de fiziki imkânlar yeterli olur. Bu yüzden derleme işi, sınırlı sayıda yerleşim yerinde yapılacağı için, tespit edilen köy veya kasabanın taşıdığı karakteristik ağız özelliklerinin yeterli ve kapsayıcı olduğuna dikkat etmek gerekir. Bu durumun tam olarak sağlanabilmesi için ilgili diğer bilim dallarından (tarih, dilbilim, sosyoloji) yardım almak gerekir.

Ağızlarla ilgi malzemenin toplanmasında en önemli safhalardan biri de derlemedir. Derleme çalışmalarının sıhhati için, amaç ve yöntem belirlenmelidir. Daha sonra bir ön çalışma yapılarak yer tespiti yapılmalıdır. Derleme çalışmalarında uygun teknolojik cihazlardan yararlanmalı, derleme teknikleri ve iletişim bilgisi, kayıt cihazları ile sağlam bir alt yapı oluşturulmalıdır. Günümüzdeki derleme çalışmalarında bilinen usul; Bir kaset kayıt cihazı ile birlikte, özgün (otantik) özellikleri bozulmamış yörelere gidilerek eğitim, seyahat... gibi nedenlerle yöreden ayrılmamış, konuşma özelliklerinden sıyrılmamış, mümkün olduğu kadar yaşlı insanları bulmak ve onları konuşturup ses kayıtlarını derlemek, şeklindedir (Öçalan, 2006; ?). 1950'li yıllara kadar, taş plakla yapılmış birkaç ses kaydının (Giese, 1907; Banguoğlu, 1938) dışında yapılan araştırmaların tamamına yakını "kaleme alma" yoluyla yapılmıştır (Demir, 1997: 80). Ağız araştırmalarında kullanılacak malzeme; doğrudan veya dolaylı gözlem, soruşturma, anket gibi değişik metotlarla elde edilebilir. Bu konuda, Gemalmaz'ın Erzurum İli Ağızları isimli muhtevalı araştırmasından başka değişik soruşturma tekniklerine yer verene rastlamadık (Bkz: Gemalmaz, 1995). Derlemede elde edilmek istenen sonuca göre araştırma yönteminin belirlenmesi esastır (Demir, 1997: 78).

Ağız araştırmalarında birincil öneme haiz derleme çalışmaları için yukarıda değindiğimiz yer tespiti ile birlikte, çok büyük öneme sahip diğer unsurlar; derleyicinin taşıması gereken vasıflar, kaynak kişinin tespiti, yeterli ve kapsayıcı bir derleme için sorulacak sorular ve malzeme olarak ön plana çıkmaktadır. Derleyicinin özellikleri başında, derleme yöresinden olması veya o yöreyi çok iyi bilmesi ve lisansüstü bir Türkoloji bilgisine sahip olması, çalışmanın sıhhati bakımından elzemdir. Kaynak kişinin yöre dışında uzun süre kalmamış olması, eğitilmiş (kültürlenmemiş) olmaması gerekir, aksi takdirde ağız düzleşmesine uğramış olabilir, çene ve diş yapısının ses telaffuzuna uygun olması, ayrıca yaşlı ve kadın olmasının tercih edilmesi, derlemenin yararlı ve zengin içerikli olmasını sağlar. Kaynak kişiye sorulacak soruların önceden tespit edilmesi daha yararlı bir sonuç verebilir. Bu sorular, derlenen metnin araştırma alanının söz dağarcığını yansıtabilecek düzeyde olmasını sağlar. Anlatıcıya farklı zaman dilimlerini taşıyan sorular sorulmalı örneğin: köyünüz nasıl kurulmuş, düğünler nasıl yapılır, askerliğini nerde yaptın, kış hazırlıkları nasıl yapıyor, gençken kimlerle çalışıyordunuz? Gibi tüm zaman dilimlerini kapsayan soru demetleri oluşturabilir. Efrasyap Gemalmaz Hocamızın çalışmalarında kullandığı sorular, örneğin: "Sizin gençliğinizde düğünler nasıl olurdu?" sorusu, geniş zamanın hikâyesinin kullanımını; "Sizin Düğününüz nasıl oldu?" sorusu, görülen geçmişin kullanımını; "Babanızın düğünü nasıl olmuş?", "Buraya kimler en önce yerleşmişler?" soruları, duyulan geçmişin kullanımını; "Şimdi düğün adetleriniz nasıldır? Nasıl kız istersiniz..." gibi sorular geniş zamanın kullanımını; "Gelecek sene tarlalara ne ekeceksiniz?" sorusu gelecek zamanın kullanımını ortaya çıkarmaya yardımcı olabilecek sorulardır (Sorular farklılaştırılıp değiştirilebilir), (Gemalmaz 1995: 385-391).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Böylelikle klişeleşmiş, masal, hikâye, menkıbe, efsane, biliyor musunuz, soruların dışına çıkılmış oluyor. Bu sabit metinler derleme araştırmalarını tahdit ediyor. Evet, bu mensur metinler kaynak kişiyi rahatlatır, onun anlatma isteğini artırır. Yani kaynak kişiyi motive eder; fakat bu tür bir çalışma folkloru kaçabiliyor. Ağız araştırmalarında dil bilimsel sonuçlara ulaşmak için kaynak kişinin “ne” anlattığından ziyade “nasıl” anlattığı önemlidir. Bu konu ile ilgili başka bir sorun da ağız incelemelerinde manzum metinlerin (türkü, mani, destan...) kullanılmasıdır. Bunlar “gezici” metinler olduğu için yörenin ağız özelliklerini tam olarak yansıtmaz. Kafiye, hece gibi şekil unsurları, bu metinleri biçimsellik içine hapsedmekte, onları standartlaştırmaktadır. Bu yüzden manzum metinler, canlı dil örnekleri değil, bölge dışında üretilerek kalıplaştırılmış, “dondurulmuş” malzemeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Akar; 2006, Türkoloji Dergisi 1, sayı: 2).

Derleyici, kaynak kişiyi yönlendirmeli ve ondan rantabl yararlanmalıdır. Ağızlar, canlı dil metinleridir. Dil bilimsel açıdan çok zengin ve nicelikli bir malzemeyi barındırmaktadır. Türk dili için çok zengin olan “ağız” zenginleştirilmiş ve çeşitlendirilmiş derleme yöntemleri ile Türkiye Türkçesi için konuşma ve yazı diline esas kabul ettiğimiz İstanbul ağızı, Türkiye Türkçesinin diğer ağız özelliklerinin ve bütün güzelliklerini içerebilir. Ayrıca Türkçeyi yabancı kelimelerin istilasından korumak ve Türkçeye yerleşmiş, Türkçe olmayan yabancı sözcüklerin yerine kullanabileceğimiz çok güzel, estetik ve müzikal özellikler taşıyan arkaik öz Türkçe kelimeleri keşfedebiliriz.

Ağız araştırmalarının en önemli aşaması yapılan derlemelerin yazıya geçirilme aşamasıdır. Eğer metinler sağlıklı bir biçimde yazıya geçirilmezse o ağız araştırmasının fonetik değerlendirilmesi de sağlıklı bir biçimde yapılamaz. TDK'nın transkripsiyonunda bazı harf ve işaretler bulunmamaktadır. Bu transkripsiyon bizim kullandığımız normal yazı sistemi kadar önemlidir. Türkiye Türkçesi ağız özelliklerinin ünlü, ünsüz varlığını ve sesleri ayıran niteliklerini gösterecek kadar harf ve işaretlere sahip olmaktadır. Belirledim ki, şu andaki bütün ağız araştırmalarından, ilgili araştırmacılar 41 değişik ünlü tespit etmişler. Bunların hiçbirini, gerçi geçen yıl eylül ayında yapılan Dil Kurultayında bu konuya paralel bir bildirim sunarken Tuncer Gülensoy Hocam, yanılmaların olabileceğini söyledi, dikkatli olmak gerektiğini söyledi, bana. Ben dikkatle tanımlardan hareket ederek Anadolu ağızlarında şu andaki ünlü varlığını ne olduğunu belirlemeye çalıştım ve gördüm ki, 41 değişik ünlü var. Örneğin altı çeşit a var. Bunlardan yalnız “berrak a” dediğimiz bir a, Türk diyalektleri sistemlerinde var; ama ağızlardan belirlenmemiş. 11 çeşit e var, “kapalı e”, “açık e” vs. 2 çeşit ı var. 6 çeşit i var. 4 çeşit o var. Birbirinden ayrı tanımlı ayrı nitelikli o'lar. 3 çeşit ö. Hepsi 41 tane. Anadolu ağızlarından arkadaşların yapmış olduğu çalışmalardan tespit ettiğimize göre 63 çeşit de ünsüz var (Sağır, 1999: 49). Transkripsiyon harf ve işaretleri standart hale getirmenin XIX. yüzyılın sonlarından günümüze kadar Türkoloji dil biliminde ortaya çıkan en önemli sorunlardan biridir.

1945'te Türk Dil kurumunca yayımlanan Türk diyalektleri çeviri yazı sistemi ve R.R. Arat'ın hazırladığı Türk İlmî Transkripsiyon kılavuzu ile karşımıza çıkar. Arat'ın bu çalışması fazla ilgi uyandıramadı. Bu çalışma üzerinde zamanında çalışılıp eksiklikleri tamamlanarak, Türk diline bir değer olarak kazanılabılırdı, ne yazık ki geliştirilmediği gibi yaygın bir kullanımı da olmadı.

Dilimizde ünlülerin bolluğunu dikkat nazarını vermek gerekir. Herkesin ortaklaşa kullanabileceği kendi içinde tutarlı bir transkripsiyon veya ağız araştırmalarında kullanabileceği bir transkripsiyon alfabesi olmalıdır. Saha çalışmalarıyla elde edilmiş malzemeye dayanan bir eserde, metin derleme süreci, araştırmanın önemli bir safhasını oluşturur. Ayrıca bu eserde ortaya çıkan sonuçların daha iyi anlaşılması için birkaç cümleyle geçiştirilmeyecek kadar önemlidir.

Ülkemizdeki ağız araştırmalarında bir hayli ilerleme olduğu halde, transkripsiyon sisteminde maalesef bir istikrar sağlanamamıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan biri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

basım evi imkânsızlıklarıdır. Bilgisayar yazılımlarının geliştiği son yıllara kadar basım evlerinin imkânları ile sınırlı idik... diğer bir sebep araştırmaların bir otoriteden yoksun kalmış olmasıdır... Gülensoy 1979'da basılan "Türk Fonetik Transkripsiyonu Üzerine" adlı makalesinde (Türkoloji Dergisi VIII. Cilt) Caferoğlu, Korkmaz, Buluç ve Olcay'ın eserlerinde kullanılan transkripsiyon işaretlerini listelemiş ve karışıklığı göstermiştir. 1979'dan sonra pek çok araştırma basılmıştır. Onlarda da bir türlü istikrar sağlanamamış, karışıklık daha da artmıştır (Ercilasun, 1999: 43). Kimi Türkologlar uluslararası çeviri yazı alfabesi kullanmış, kimi Türk diyalektleri çeviri yazı sistemi kullanmış kimi de bunların her ikisini bir arada kullanmıştır.

Bu şekilde elde edilen veri, gene benzer özelliklerin arandığı kısa ses kayıtlarıyla desteklenebilir. Ağızlar has belli bir hususiyetin araştırılması durumunda da bu yolla malzeme elde etmek mümkündür. Buna karşılık ağız sözlükleri hazırlanırken mesela derleme sözlüğünde olduğu gibi, bir ağızda daha çok ses değerleri veya anlamı açısından standart dildekenden farklı kelimeleri toplama yoluna gidilmiştir. Gramer çalışmalarında ise kelimeler arasındaki ilişkinin mümkün olduğu kadar tam bir resminin çıkarılmasına yarayacak metinler elde edilmeye uğraşılır. Çünkü bu tür monografileri diğer ağız çalışmalarından ayıran en önemli husus, bir bölgenin ağızını bütün yönleri ile tespitiye yönelik olmasıdır. Farklı metotlar olmaları itibarıyla yazılı ve sözlü derlemede karşılaşılan zorluklar, teferruatta ayrılırlarsa da, ana hatlarında birbirine benzer. Derlemelerini kaleme almış araştırmacıların yana yakıla anlattığı bazı sıkıntılarla, sözlü derleme yapmış olanlar da karşılaşmışlardır. Caferoğlu'nun değiştirmeden vereceğimiz şu sözleri, yazılı kayıttaki zorlukları özetler mahiyettedir: "Yalnız, konuşurulan köylülerin, ağızlarının zaptında ve tespitinde gösterdikleri çekingenlik bazen araştırmayı imkânsız bir hale getirmektedir. Karşı karşıya gelindiğinde, her köylü kendi öz şivesiyle konuştuğu halde, söylediği aynı şeyleri kalemle tespit edilmek istenilirken, derhal tahrif ediliyor ve kendi konuşmasına edebi ve sun'î bir mahiyet vermek isteyen nâkilin ağız ister istemez kitap şivesine kaçarak, eski safiyetini ve bekâretini kaybediyor (Demir 1999; 79-83).

İster yazılı tespit halinde, isterse de ses kaydının çözülmesi sonucunda oluşmuş olsun, metinler, yapılacak incelemelere esas teşkil edeceği için son derece önemlidir. Derlemeyi yapanın yaptığı çalışmanın amacını iyi izah etmiş olması, kaynak kişilerde oluşması muhtemel tereddütleri ortadan kaldırmak açısından gereklidir. Derlemecinin veya derlemeye yardımcı kişinin yöreden olması, kaynak kişileri rahatlatıcı bir unsurdur (Demir, 1997;81).

Ağız Atlaslarının Önemi ve Amacı

Her dil için gerekli ve önemli olan ağız atlası, millet dilinin fotoğrafını çekerek dil anatomisinin nitelikli en ince detaylarını gün ışığına çıkarmakla kalmayıp, ölçümlü dilin özlülük ocağını da sürekli diri tutabilmektedir. Türk milletinin aidiyetinin parçası olan geçmişte, atalarının fitratını, mantığını ve yaşam tarzını ortaya koyan çok estetik ve günümüz kullanımına çok kolay adapte olabilecek zengin bir kelime hazinesinin yok olmasını da önlemiş olacaktır. Ağız haritasının amacı belirli bir yörede konuşulan ağız biçimlerinin coğrafi dağılımlarını göstermektir. Ağız atlaslarının en önemli amacı, karakteristik dil özelliklerini keşfetmek ve dilbilimsel sonuçlara ulaşmaktır. Bir ülkedeki ağız konuşurların hem sayısal durumu hem de dağılımı hakkında bilgi veren(dil haritaları) ağız haritaları, aynı zamanda o ülke insanların hayat görüşlerini belli ölçülerde yansıtırlar (Kayra, 1991:304).

Ağız atlaslarının önemi konusunda en geniş bilgiyi Gemalmaz verir. Ona göre, yerli ağızların yüzyıllar boyu geçirdikleri gelişmelerin son durumunu gösteren (dil haritaları) ağız atlasları, insanlığın bütününe ilgilendirir, uzlaşmalardan bağımsız olan dil olaylarının karmaşıklığını yansıtır. Dil olaylarının kaderini ve onların tarihini, kelimelerin ses yapısı yönünden yakınlaşmalarıyla aralarında doğan çatışmaları, kültürel, ekonomik ve sosyal merkezlerin etkisiyle uğradıkları değişiklikleri, geçmişin tanıkları yerli ağızların eski terimleri saklama şekillerine karşılık çağdaş uygarlığın ilerlemesinin onlara zorla bellettiği değişmelere kelimelerin uyum

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9Summer 2013

şekillerini gösterebilirler (Gemalmaz, 1999: 6-7). Özsoy ve Taylan'a göre de ağız atlasları dilbilim (ağız sınırlarının belirlenmesi) insanbilim, kültür tarihi gibi bilimsel alanları olduğu kadar eğitim ve iletişim gibi toplumun tüm bireylerini ilgilendiren ve etkileyen alanlar için de büyük önem taşımaktadır (Özsoy-Taylan, 200: 27).

Avrupalı birçok millet (Fransızlar, Almanlar, İngilizler, İtalyanlar...) yüzyıllar önce ağız atlaslarını tamamlamayı başarmışlardır. Sovyet Türkoloji'si, Tatar ve Azerbaycan Türkçelerinin kapsamlı ağız atlaslarının hazırlanmasına vesile olmuştur. Türkiye Türkçesinin ise tam kapsamlı bir ağız atlası ne yazık ki yoktur. Sovyet zulmünden kaçmak zorunda kalan Ahmet Caferoğlu Türkoloji'ye kattığı katma değerlerin yanında, Anadolu ağız araştırmalarına açtığı çığırda bu konuyu da oldukça önemsemiştir. Caferoğlu, derleme yaptığı yerlerin haritalarını da hazırlamıştır. Sistemli ve kapsamlı harita çalışmasını Leyla Karahan yapmıştır. Gerçi Türklük biliminin henüz bir disiplin şuurunu oluşturmadığı XII. Yüzyılda Kaşgarlı Mahmut, günün koşullarında çok ehemmiyetli bir sınıflandırma denemesi yapmıştır, fakat bu çalışma üzerine Türkiye Türkçesi ağız atlasını inşa etmek hem dilbilim, hem de diğer Türk lehçeleri açısından mümkün değildir.

Türkiye Türkçesi konuşurların nüfusu ve özellikle alan bakımından kapladığı geniş coğrafyası, atlaslarla belgelenecek hem Osmanlı mirası hem de Türkiye Türkçesi dil özelliklerini (özellikle arkaik dönem) tarihe kadim belgeler olarak bırakılmalıdır. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışma yapan ve bu disiplinin gelişmesine katkı sunan gerek yabancı, gerek Türkiyeli Türkologlar, Türkiye Türkçesi ağızlarını çeşitli sınıflandırmalara tâbi tutmuşlar. Atlas oluşturma çalışmalarına sağlam bir zemin teşkil edebilecek çalışmalardan biri de Efrasyap Gemalmaz'ın Erzurum ili Ağızları adlı çalışmasıdır. Yakın döneme kadar yapılan çalışmaların özeti niteliğini taşıyan ve daha kapsamlı sayılabilecek en güncel çalışma Leyla Karahan'a aittir.

Türkiye Türkçesi'nin konuşulduğu coğrafyada birçok yörede ağız çalışmaları henüz yapılmamıştır. Hızla değişen ve gelişen dünyada; göç, iletişim, eğitim, ekonomik, sosyal ve daha birçok şartlar ağızları yazı dili doğrultusunda değiştirmekte, ağızları özelliklerinden uzaklaştırmaktadır. Çalışmanın yapılmadığı yörelerde yeni nesil, ağız özelliklerinin ya çok azını kullanabilmekte, ya da tamamen ölçülü dil özelliklerini edinebilmektedir. Belki ağız özellikleri bütün bütün yok olmayacaktır. Ama bu zengin özellikler giderek gelişen ve değişen hayat koşulları gereği azalmaktadır. Yapılan derlemeler önemsenmeli, ağızların fonetik, morfolojik ve leksik tercihler, söz dizim özellikler, ancak onlarla tespit edilebilir. Ne var ki ağız atlası ve gramerin hazırlanmasında yine derlemelerle elde edilen malzeme ile mümkün olabilmektedir. İyi bir deneme çalışması, dilin birçok karakteristik özelliğini barındırabilir Aksi takdirde ağız özellikleri gittikçe seyrekleşmektedir. Çünkü ağız özelliklerinin yazı dili, edebi dil gibi, imla tarafından korunmamaktadır. Ağızlar daha çok dinamiktir. Gerçi bazı ağızlar kayboluyor. Fakat genel olarak ağızların yerine, yeni ikame edilen ağızlar oluşacak.

Türkiye Türkçesi ağız atlasının hazırlanmayışının birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan en önemli olanı; birçok yörede ya hiç ya da yeteri kadar çalışılmamış. Ancak hâlâ üzerinde yeteri kadar çalışılmamış, ağız malzemeleri yeteri kadar derlenmemiş. Sinop, Çanakkale, Ankara, Kastamonu, Balıkesir, Konya, Çorum, Samsun, Van, Hakkâri, Siirt, Ağrı... vb. ağız bölgelerimiz vardır (Karahan, 1997: 25).

Ağız araştırmalarından elde edilen veriler, Anadolu'daki ağızların yayılma alanlarının tespitinde, bu yayılma alanlarındaki tarihi, etnik ve sosyolojik yapının belirlenmesinde bilimsel veriler olarak değerlendirilmektedir. Hazırlanılması düşünülen ağız atlası konusunda da haritalamanın hangi ölçütler esas alınarak yapılacağı dahi belirginlik kazanmamış; bu mühim mesele sadece " temenni ve dilek" mesabesinde kalmıştır (Öçalan, 2006: 52). Ağız çalışması, bir ağız yöresini veya alt bölgesini ele alırsa yapılan karşılaştırmalı incelemelerde, belli idari veya siyasi bölümler değil, doğrudan ağız bölgeleri karşılaştırılmış olacaktır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Bu çalışmamızda ağızlarımızda halen yaşayan veya kaybolmak, unutulmak üzere olan kelimelerimizi korunması yazı dilimize kazandırılmalarını veya ölçülü dilimize aktarılmalarını sağlayarak, dilimizin kelime zenginliğini artırmak gerektiğini değinmek istiyorum (Erten, 1999: 97).

Yazı dilimiz sözcük sayısı bakımından gittikçe fakirleşmektedir. Bunun önüne geçmek ve dilimizi zenginleştirmek amacıyla kaybolmaya yüz tutmuş sözcüklerimizi korumaya almak ve onları yazı diline aktararak yeniden canlandırmak, ancak sağlıklı derlemelerle mümkün olabilecektir. Derlemelerde tespit edilen, fakat yazı dilinde olmayan her sözcüğü yazı diline kazandırmak mümkün değilse bile yazı dilinde kullanmaya çok uygun, estetik ve müzikal sözcükler bulunmaktadır. Bu tür sözcükleri yok olmaktan kurtarmak için edebiyatçı, sinemacı, müzisyen, bilim insanları kendi disiplinlerinde bunlara yer verirlerse daha sonra bu sözcükler derlenip sözlüğe alınabilir.

Dilimizde birçok yabancı sözcük bulunmaktadır. Türkçe gibi görünen ancak Türkçe olmayan sözcükler var, bu durum analitik bir indeksle iyi sonuçlar verebilir. Bu yabancı sözcüklerin yerine, ağızlardaki uygun sözcüklerden yararlanılabilir. Bu tür sözcükleri gazeteciler, romancılar görsel ve işitsel medya gibi sosyal hayatta etkin olan sanat disiplinleri ve özellikle eğitim yoluyla halka ve yazı diline mal edilebilir

Ağız Araştırmalarında İzlenen Metotlar

Biz bu çalışmamızda Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış çalışmaların ortaya koyduğu geniş veri tabanından hareketle Türkiye Türkçesi ağız atlasının çizildiğinde sorun olabilecek bazı yöntemsel sorunları irdelemek ve bu sorunların gelecekte yapılacak olan çalışmalarda yaşanmaması için, görüş belirtmeye çalışacağız.

Türkiye Türkçesinin konuşulduğu coğrafya, birçok farklı siyasi idarenin yönetiminde (Türkiye, Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan...) bulunmaktadır. Bu geniş sahada çalışma yapan araştırmacılar, ortak bir terimde dahi hem fikir ol(a)mamışlar. Bu da ortak bir metodun izlenmediğinin en somut göstergesidir. Öncelikle bu konuda ortak bir terim kullanımında anlaşma sağlanmalıdır. Bunun da ilk basamağını ortak bir terim olan adlandırma ile başlamak gerekmektedir.

Adlandırma: Türkiye’de ağız araştırmalarında ortak bir terim kullanılmamıştır. Bazı araştırmacılar siyasi coğrafya sınırlarını ölçüt olarak “Anadolu ve Rumeli Ağızları” terimini tercih etmişlerdir. Diğer bazı bilim insanları “Anadolu Ağızları” adını kullanmışlardır. Bu iki terim, hedeflenen Türk lehçesi ağız çalışmalarını ifade etmekte hem yetersiz kalmaktadır, hem de tam kapsayıcı değildir. Bu iki terim aynı lehçenin birçok yöresini, ortak dil özelliklerine rağmen dışarıda bırakmaktadır. Daha kapsayıcı ve uygun bir terim olan “Türkiye Türkçesi Ağızları”nı tercih etmek, yakın tarihte oldukça yaygınlaştı. Bu yüzden, ağızların adlandırılması daha genel ve kapsayıcı olmalı ve sınırlandırmada ölçü, Osmanlı Türkçesinin yazı dili olarak egemen olduğu bölgeler esas alınmalıdır. Böylece, Türkiye, Balkanlar, Suriye, Irak ve Kıbrıs ağızları “ Türkiye Türkçesi Ağızları” terimleri ile birleştirilmelidir (Akar, 2006: 46).

Derleme Yöreleri: Araştırmacılar ağız özelliklerinin nispeten korunduğu uzak kasaba ve köyleri tercih etmişlerdir. Derlemenin yapıldığı yörenin her kasaba veya köyüne gitmek birçok sebepten ötürü mümkün olmadığından, dilin farklı özelliklerine sahip yerleşim yerleri tercih edilmiştir. Böylece daha çok zengin ve farklı dil malzemelerine ulaşmak mümkündür. Derlemenin yapılacağı yerlerin tespiti kadar kaynak kişinin vasıfları da önemlidir. Daha doğrusu ağız çalışmasının özünü oluşturan kaynak kişidir. Yani çalışmanın ana kaynağıdır. Her araştırmacı, kaynak kişinin; yaşına, cinsiyetine ve kültürlenmiş olup olmadığına dikkat etmiştir. Oysa bazı araştırmacılar daha titiz davranarak kaynak kişinin dişlerine, çene yapısına, yani diksiyonu etkileyecek unsurlara dikkat etmiştir. Ayrıca kaynak kişinin künyesini de vermişlerdir. Tabii

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

konuşma metinleri elde etmek için bazen kaynak kişinin haberi olmadan kayıt yapıldığını görüyoruz. Örtülü gözlem diyeceğimiz bu tür, “Gözlemci” ve “Mikrofon Korkusu” gibi tabii konuşmayı engelleyen subjektif faktörler ortadan kalktığı için, dil derlemelerinde iyi bir metot olarak kabul edilir (Demir, 1999; 83).

Derleyicilerden bazıları dil malzemesi toplama noktasında rahat davranmıştır. Malzemeyi, herhangi bir süzgeçten geçirmeden, halk edebiyatçıların derledikleri folklor malzemesi gibi toplamaya çalışmışlardır. Kimi derleyiciler, malzemeyi titizlikle elemine edip, fonetik ölçütleri esas alarak, dil malzemesi toplamıştır. Çalışmanın temelinde yörede üretilen veya arkaik dönemde taşınan ve dilbilime malzeme olabilecek dil özelliklerinin ortaya çıkarılmaya çalışılmasıdır. Yörenin karakteristik özelliklerini barındıran ve canlı olan malzemenin elde edilmesine çalışmışlardır. Ağız çalışmalarında öne çıkan tartışmalardan biri, yapılan ağız çalışmaları günümüze mi dönük olmalı, arkaik döneme mi veya her ikisini de kapsamalı mıdır? Bu konuda herhangi bir ortak görüş oluşmamıştır. Derleyiciler, farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir.

Yapılan derlemelerde, ciddi işaretlendirme sorunları, yaşanmaktadır. Hemen hemen her araştırmacı farklı bir işaretlendirme yapmıştır. Ağırlıklı olarak, ses bilgisi araştırmaları merkezli olan ağız araştırmaları, işaret sisteminin ölçünlüğü dikkate alınarak yapılmalı, ama ne yazık ki bu konuda da ortak ölçünlü bir işaret sistemi uygulanmamıştır. Eğer Türkiye Türkçesi ağızları için ölçünlü bir ağız çevriyazı alfabesi oluşturulmuş olsaydı, bu sorun yaşanmazdı. Kimi Türkologlar uluslararası çeviri yazı alfabesi kullanmış, kimi Türk diyalektleri çeviri yazı sistemi kullanmış, kimi de bunlardan ikisini kullanmış.

Derleme ve işaretlendirmede ortak bir payda yakalayamayan araştırmacılar, aynı sorunu inceleme yaparken de yaşamışlar. Derlenen malzemenin incelenmesinde ortak bir yöntem kullanılmamıştır. Hangi gramer yöntemleriyle ele alınıp inceleneceği ortak bir anlayış tarafından saptanmamıştır. İnceleme sahasında bir birlik sağlamak; derleme ve işaretlendirme sahalarına göre daha kolay olabilir. Bu gramer yöntemleri esasatta bir olmalı, fakat ayrıntılarda farklılıklar olabilir, bu bir zenginlik oluşturur.

Ağız araştırmalarının sözlükleri de dil araştırmalarında çok önemli katkılar sunmaktadır. Dil için önemli bir malzemedir. Bu sözlükler kaynaklı hazırlanmalı. Birer kültür sözlüğüne sağlam bir zemin hazırlanabilir.

Dil ölçütleri (kriterleri) şaşmaz kriterler olarak ortaya çıkıyor, çünkü dil bazı durumlarda o kadar koruyucu ve belirleyici oluyor ki, bu koruyuculuk tarihe de yardımcı oluyor. Vergi Tahrir Defterlerinden Başbakanlık Devlet Arşivlerinden, Vakıf Defterlerinden ve fermanlardan birçok bilgiye ulaşılabilir. Dil malzemesinden hareket ediyoruz. Tarihi belgelerin sustuğu yerde, dil özellikleri bize yardımcı olabilir. Anadolu ağızlarıyla ilgili incelemelerin başladığı geçen yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar ki sürede önemli çalışmalar ortaya konmuş, malzeme derlemesinde olduğu kadar değerlendirmesi hususunda tecrübelerimiz de bir hayli artmıştır. Hazırlanması çok sayıda derlemecinin katkıda bulunduğu Derleme Sözlüğü'nü bir tarafa bırakırsak 1940 lı yıllara kadar derleme, 1940 lı yılların ortalarına kadar belli bir bölge ağızından malzeme derleme ve derlenen metinlerin yardımıyla bu ağız inceleme şeklinde gelişen çalışmalar neticesinden Anadolu ağızlarıyla ilgili bilgilerimiz küçümsenmeyecek bir seviyeye ulaşmıştır (Demir, 1999: 78). Ağız çalışmasında, birincil hedef bir bölgenin ağızının dökümünü çıkarmaktır. Aksi takdirde karakteristik özellikler eski safiyetini ve bekâretini kaybediyor.

Daha sonraki yıllarda, Türkiye Türkçesi ağızları hakkında çeşitli ses ve yapı ölçütleri esas alınarak tasnif denemelerinde bulunulmuştur. Bunlar arasında zikredilmesi gerekenler, Piet Kral'ın ses ve yapı özelliklerine göre haritalandırdığı tasnif, Japon Türklük bilimci Tooru Hayashi'nin “Anadolu ağızlarının coğrafi dağılımı üzerine bir deneme çalışması” adlı bildirisini, Tahsin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Banguoğlunun Türk Ansiklopedi yaptığı tasnif bu alanda ilk akla gelen çalışmalardır (Karahan, 1996; XII-XIII). Anadolu ağızları ile ilgili son sınıflandırma çalışması, Anadolu ağızlarının sınıflandırılması (Ankara 1996) adlı kitapla Leyla Karahan tarafından yapılmıştır. Derlenen metinlerde ve o güne dek yapılan tasnif çalışmalarından hareket eden Karahan, Anadolu ağızlarının önce üç ana ağız bölgesine ayırmış (Batı grubu ağızları, Doğu grubu Ağızları ve Kuzey Doğu ağızları). Daha sonra bu ana ağız gruplarının alt ağız gruplarına ayırmıştır. Karahan tasnif çalışmasında seslik ve yapılık ölçüleri kullanmıştır. Eserin sonunda grupların ayırt edici özellikleri haritalar üzerinde gösterilmiştir (Akar, 2006; 45).

Sonuç

Ülkemizde ağız araştırmaları tarihi çok eskilere dayanmamakla birlikte son 60 yıldır yapılan çalışmalar, hem nicelik hem de nitelik bakımından katlanarak artması yanında, hâlâ birçok yörede ağız çalışmaları yapılmamış, doğal olarak da bir ağız atlasımız oluşturulamamıştır. Yapılan çalışmalardan yararlanmak ve bundan sonra yapılacak olan çalışmaların da uyumlu olabilmesi için ortak bir metottun belirlenmesi gerekmektedir. Makalede ifade edilmek istenen en önemli sonuç, ağız araştırmalarında ortak bir sistemin olmadığı, bulunmadığı gerçeğidir. Metotla ilgili konuların genişçe detaylandırılması, Türkoloji ve bilhassa Türk dili incelemelerinin genelinde olduğu gibi, ağız araştırmalarında da gözlemlenen eksikliklerinin giderilmesi için gerekli alt yapıyı oluşturup yeterli, kapsayıcı ve uygulanabilir bir metot Türk Dil Kurumu tarafından salık verilmelidir, böylelikle bir bilinç oluşturulması, Türk dili araştırmalarının gelişmesi ve hedeflenen dil atlasımızın oluşturulması için vazgeçilmez bir husustur. Ayrıca, Uluslararası Fonetik Alfabe (IPA), Fonetik Analizler Uluslararası Ses Bilim Derneği gibi kurumların çalışmaları gözlemlenebilir ve onlardan istifade edilebilir. Ağız araştırmalarının yapılmadığı yöreler tespit edilerek, o yörelerde ivedilikle çalışmaya başlanması gerekmektedir, çünkü otantik ağız özellikleri, birçok sebepten dolayı (eğitim, göç, iletişim, ulaşım, teknoloji...) ölçünlü dile günden güne yaklaşmaktadır. Ağız araştırmalarında, birçok disiplinden yardım almak gerekir; fakat ağız araştırmaları yapılırken ağız araştırmalarında “nasıl” konuştuğu sorusu öne çıkarılmalı, derleme folklorla kaçmadan yapılmalı, manzum metinlerden kaçınılmalıdır, çünkü bu metinler daha çok ölçünlü dille ifade edilmektedirler. Bu parçalardaki müzikalite, onları karakteristik ağız özelliklerinden koruyabilmektedir. Bunlar kalıplaşmış metinler olarak yöre dışında üretilmiştir. Bu yüzden bunlar, canlı dil örnekleri değildir. Yapılan derlemelerde ve ağız çalışmalarında örnek sayısı-inceleme yoğunluğu orantılı olmalıdır.

Ağızlar canlı dil metinleridir. Dil bilimsel açıdan çok zengin ve nicelikli bir malzemeyi barındırmaktadır. Türk dili için çok zengin olan “ağız” zenginleştirilmiş ve çeşitlendirilmiş derleme yöntemleri ile Türkiye Türkçesi için konuşma ve yazı diline esas kabul ettiğimiz İstanbul ağızı, Türkiye Türkçesinin diğer ağız özelliklerinin ve bütün güzelliklerini içerebilir. Ayrıca Türkçeyi yabancı kelimelerin istilasından korumak ve Türkçeye yerleşmiş, Türkçe olmayan yabancı sözcüklerin yerine kullanabileceğimiz çok güzel, estetik ve müzikal özellikler taşıyan arkaik, öz Türkçe kelimeleri keşfedebiliriz.

Böylece Türkçe kendi öz kaynaklarıyla yüksek bir bilim, sanat ve kültür dili olarak dünya dilleri arasında hak ettiği yerini alacaktır.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2006) “Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları” *Turkish Studies* ½, s.41-53
 AKSOY, Asım Ömer, 1945 Gaziantep Ağızı, Ankara
 AKSOY, Asım Ömer, Gaziantep Ağızı, Sözlük ve kullanılmayan kelimeler İbrahim Horoz

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9Summer 2013

- Azerbaycan Dilinin Dialektoloji Atlası, Bakû, 1990
- BALLI, Hüseyin, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzları üzerine Araştırmak TDK: 450 Ankara, 1991
- Basımevi, İstanbul, 1946
- BESCH, Werner ve Diğerleri,1981.Dialektoloji. Ein Handbuck zur deutschen und allgemeinen Dialektforschhuning, Band 1Berlin,Newyork
- BOZ, Erdoğan, 2008, Ağız Atlasları, Turkish Studies, volme 3/3 spring
- BÖLGE Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler TDK: 279 Ankara, 1996
- BURAN, Ahmet, (1993”Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun dil atlası yapıldı” Parlamenter, s.17,s.25-27,Ankara
- BURAN, Ahmet, Anadolu Ağzlarında İsim Çekim(Hâl) Ekleri TDK: 660, Ankara, 1996
- BURAN, Ahmet, Doğu ve Güneydoğu Anadolu üzerine Araştırmalar II. (Ağzlar), Boğaziçi Yay. Ankara, 1992
- BURAN, Ahmet, Keben, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzları Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay: 669, 1997, Ankara
- BURAN, Ahmet/Gülensoy, Tuncer 1994.Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler, Ankara
- CAFEROĞLU Ahmet(1952) “Erkilet Çerçilerinin Argosu “Dilce” Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV/4, s.334-344
- CAFEROĞLU Ahmet, 1994”Anadolu Ağzlarında Toplamalar(2.Baskı) Ankara
- CAFEROĞLU Ahmet, ”Anadolu Ağzlarında İç Ses Ünsüz Benzeşmesi”,TDAY-Belleten,1958,ss.1-11
- CAFEROĞLU Ahmet, ”Anadolu ve Rumeli Ağzları Araştırmalarının Bugünkü Durumu “VIII. Türk Dili Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler,1957,Ankara,1960,ss 65-70
- CAFEROĞLU Ahmet, Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme I. TDK Yay. 587 Ankara
- CAFEROĞLU Ahmet, Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme II. TDK Yay. 587 Ankara
- CAFEROĞLU Ahmet, Orta Anadolu Ağzlarından Derlemeler, Ankara 1995,Türk dil Kurumu Yayınları
- CAFEROĞLU Ahmet,”Die Anatolischen und Rumelischen Dialecte” PHTF, Wiesbaden,1959,ss.239-260
- DELİCE H. İbrahim(1995); “Anadolu ve Rumeli ağzları metinlerinde Kullanılan Seslerin Transkripsiyonu Meselesi” Türklük Bilimi Araştırmaları, Sivas 1995-I,s.119-126
- DEMİR, Necati, (2006) Trabzon ve Yöresi Ağzları, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara
- DEMİR, Necati, Ordu ili ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük) TDK: 788, Ankara, 2001
- DEMİR, Necati,(2001) Ordu ili ve Yöresi Ağzları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- DEMİR, Nurettin(1993);” Postverbien im Türkeitürkischen Unter besonderer Berücksichtigung eines südanalotischen Dorfdialekts, Wiesbaden: Harrassowitz(=Turcological 7)
- DEMİR, Nurettin(1997);”Ağız Araştırmalarında Derleme Teknikleri” Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997) TDK Yay.697,Ankara 1999 s.78-87

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9Summer 2013

- DEMİR, Nurettin, (1995a) “Alanya Ağızlarının Araştırılması “TDAY-Belleten 1995,ss.97-104
- DEMİR, Nurettin, (1995b)”Alanya Ağızlarında şimdi'nin Varyantları” TDAY-Belleten 1995 ss99-114
- DEMİR, Nurettin, (1996a) ”Batı Trakya’da Türkçenin Durumu” Bir 6, 1996, 95-110
- DEMİR, Nurettin, (1997) Ağız Araştırmalarında kaynak kişi meselesi” [Bildiri] 3.Uluslararası Türk Dili Kurultayı-1996 (23-27 Eylül 1996,Ankara) Kurultay bildirimleri arasında basılıyor.
- DEMİR, Nurettin, (1998);”Ağız Araştırmalarında Kaynak Kişi Meselesi”. Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara s.171-180
- DEMİR, Nurettin, (1999); “Alanya Ağızlarında Şimdiki Zaman ekinin Varyantları” İlmî Araştırmalar 7,s.57-64
- DEMİR, Nurettin, (2002), “Ağız Terimi Üzerine” Türkbilig, s.2002/4 s.105-106
- DEMİRCİOĞLU, Cemal; T. Gençtürk Demircioğlu, Arzu Çiftçioğlu, Arzu Atık, Tamer Kürkçü(2003);Üniversitelerde Türk Dili ve Edebiyat Alanında Yapılan Tezler, Yayınlar bibliyografyası B.Ü FEF TDEB Yay., İstanbul 2003.s.12
- EDİP, Urfalı Kemal, Urfa Ağızı TDK: 25, Ankara, 1991
- ERCİLASUN Ahmet B. Kars ili Ağızları (Ses Bilgisi) ,Ankara, 1983,Gazi Üniversitesi Yayınları:29.
- ERCİLASUN, Ahmet B., Çağdaş Türk Lehçesi, Akçağ
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (1997) ;Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri” Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni(9 Mayıs 197) TDK Yay.697,Ankara 1999 s.43-48
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, 2002, Kars İli Ağızları, TDK: 797, Ankara
- EREN, Emin, Zonguldak, Bartın, Karabük illeri Ağızları TDK: 686, Ankara, 1997
- EREN, Hasan, (1998) Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar, TDK Yayınları,705,Ankara
- ERİMER, Kayahan (1970) “Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliografya Denemesi” TDK Yay., TDAY Belleten,Ankara,1970
- ERTEN Münir, 1994, Diyarbakır Ağızı, TDK: 556, Ankara
- ERTEN, Münir “Akşehir Ağızından Derlemeler” (Basılmamış Derl.)
- GEMALMAZ, Efrasiyap, (1978) Erzurum İli Ağızları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum
- GEMALMAZ, Efrasiyap, (1999) “Ağız Bilim Araştırmalarının Gerekliliği” Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, Türk dil Kurumu Yayınları s.4-13,Ankara
- GÜLENSOY, Tuncer, (1979);”Oğuz Boyunun Anadolu’daki İzleri” Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı-1977, s.73-98
- GÜLENSOY, Tuncer, Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük) TDK:536, Ankara, 1988
- GÜLENSOY, Tuncer,(1979);”Türk Fonetik Transkripsiyonu Üzerine” Türkoloji Dergisi C.IVIII
- GÜLENSOY, Tuncer; ALKAYA, Ercan; Türkiye Türkçesi Ağızları, Akçağ, Ankara, 2003

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9Summer 2013

- GÜLENSOY, Tuncer; Ercan Alkaya, (2003) ;Türkiye Türkçesi Ağzları Bibliyografyası (2.Baskı) Akçay Yay., Ankara 2003
- GÜLSEREN, Cemil, Malatya ili Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler) TDK: 737, Ankara, 2000
- GÜLSEVİN, Gürer, (2002) Uşak ili Ağzları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer, (2004), “Türkiye’de Diyalektoloji Yayınlarında Yöntem Sorunu”, Workshop on Turkish Dialects Orient Instute,19-20 November 2004,İstanbul
- GÜLSEVİN, Gürer,(2010) Yaşayan ve Tarihi Türkiye Türkçesi Ağzları, İstanbul: Özel Kitaplar
- GÜNAY, Turgut 1978.Rize İli Ağzları (İnceleme, Metinler, Sözlük) Ankara
- GÜNŞEN, Ahmet, 2000, Kırşehir ve Yöresi Ağzları TDK: 745, (İnceleme-Metinler-Sözlük) Ankara,
- GÜNŞEN, Ahmet, Kırşehir ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük) TDK: 745, Ankara
- HAYASİ, Tooru, (2000) “Bolu ili ağzlarında Belli Bir Dağılım Eğilimi Göstermeyen Sözcükler ve Yorumlamada Sorunlar” Türkçenin Ağzları Çalıştayı Bildirileri, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s.47-63,İstanbul
- İMER, Kamile, (2000) “Türkçenin Ağzlarının Sınıflandırılmasında Temel Alınan Ölçütler” Türkçenin Ağzları Bildirileri, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları s.5-16,İstanbul
- KARAHAN, Leylâ, 1996, Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması, TDK: 630, Ankara
- KAYRA, Erol, (1991) “Lehçe Bilimi ve Dil Haritaları “Türk Dili, s.479,Ankara 1991 s.299-306
- KORKMAZ, Zeynep, , 1994 Nevşehir ve Yöresi Ağzları TDK: 582, Ankara
- KORKMAZ, Zeynep, 1995, Türk Dili Araştırmalar II. Cilt TDK: 629, Ankara
- KORKMAZ, Zeynep, 1996, Güney-Batı Anadolu Ağzları Ses Bilgisi (Fonetik) , Ankara
- OLCAY, Selahattin, A. B. Ercilasun, Ensar Aslan, Arpaçay Köylerinden Derlemeler TDK: 419, Ankara, 1988
- OLCAY, Selahattin, Erzurum Ağzı, TDK: 581, Ankara, 1995
- ÖÇALAN, Muharrem (2004) Sakarya ili Ağzları (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nevzat Özkan) Kayseri 2004
- ÖÇALAN, Muharrem (2006) “Ağız Araştırmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanılması ve Ağız Tezleri İçin Yenilik Önerileri “,Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 20/1 s.169-188
- ÖGEL, Bahaeddin, Dünden Bu Güne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İst., 1988
- ÖZÇELİK, Sadettin, Urfa Merkez Ağzı, TDK: 666, Ankara, 1997
- ÖZKAN, Fatma, Osmaniye Tatar Ağzı, TDK: 668, Ankara, 1997
- SAĞIR, Mukim 1995,Erzincan İli Ağzları, Ankara
- SAĞIR, Mukim(1997) “Ağız Çalışmalarında Çevriyazılı Ağız araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997) TDK Yay.697 Ankara 1999 s.126-138
- SAĞIR, Mukim, Erzincan ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük) TDK: 565, Ankara, 1995

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

SARAÇOĞLU, Erdoğan, Kıbrıs Ağızı, KKTC ME ve Kültür Bak. Ya: 21 TDK: Ankara, 1992

ŞAKİR,(1936) “Bir Dil Atlas Hakkında” Ülkü, s.37,s.41-43,Ankara

YILDIRIM, Faruk(2006) Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

YÜKSEL, Zühal, Polatlı Kırım Türkçesi Ağızı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 99
Seri: IV, Sayı: A.27

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9Summer 2013

